



## Moğolistan'da 2018–2021 Yılları Arasında Bulunan Runik Yazıtlar

Azzaya BADAM\*

### Özet

Moğolistan coğrafyasında XIX. yüzyılın son çeyreğinde başlayan runik harfli yazıt keşifleri günümüze kadar kesintisiz devam etmektedir. Bu da Moğolistan'da hâlâ keşfedilmemiş birçok yazıt olduğunu kanıtlamaktadır. Yeni keşfedilen runik yazıtların tanıtılması dilbilimciler, halk bilimciler ve tarihçiler vb. bütün Türkologlar için son derece önemlidir. Yeni keşfedilen yazıtların tek bir kelimesi, tek bir karakteri dahi runik yazı ile işaretlenmiş eski Türk dilinin söz varlığı için yeni şeyler söylemeyi mümkün kılabilir. Ayrıca keşfedilen bu yazıtların eski Türk dili araştırmalarının yanında, tarihî ve kültürel araştırmalar için de değerli katkılar sağlamaktadır. 2022 yılı itibarıyla, Moğolistan'da toplam 101 farklı alanda 182 runik yazıt keşfedilmiştir. 2018 yılında, 2010-2017 yıllarında keşfedilen 21 adet runik yazıtın genel bir tanıtımı ile 13 adet küçük yazıtın (kaya yazıtı) ayrıntılı bilgileri tarafımızca araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Bu çalışmada 2018-2021 yılları arasında Moğolistan'da keşfedilen 15 yeni yazıtın tanıtımı yapılacak; bu yazıtlarla ilgili çalışmalarla yazıtların mevcut durumları hakkında bilgiler verilecektir. 2022 yılında 4 civarında runik yazıtın keşfedildiğine dair ön bilgiler elde edilmiştir. Ancak bunlardan Dukhyn Buuts II ve İleriş Kutlug Kağan yazıtı haricinde, bu yazıtlarla ilgili ilk araştırma ve anlamlandırmalar henüz yayımlanmamıştır. Ayrıca 2022 yılının sonuna kadar yeni yazıtların keşfedilmesi ve tescil edilmesi mümkün olduğundan bu çalışmaya 2022 yılı keşifleri dâhil edilmemiştir. Moğolistan coğrafyasında 2018 yılında beş, 2020 yılında dört, 2019 ve 2021 yıllarında ise üçer adet yazıt keşfedilmiştir. Bu yazıtların tümü

\* Dr. Öğr. Üyesi, Moğolistan Devlet Üniversitesi Türkoloji Ana Bilim Dalı, ROR ID <https://ror.org/04855bv47>, azzaya@num.edu.mn, <https://orcid.org/0000-0002-6278-6251>.



kaya yazıtları kategorisine dâhildir. Yazıtlarla ilgili bilgileri paylaşmak ve yukarıda belirtilen yazıtlar için bir söz varlığı listesi oluşturmak bu çalışmanın iki ana hedefidir.

**Anahtar Kelimeler:** Göktürkçe, runik yazıtlar, Moğolistan, yeni yazıtlar

## **Runic Inscriptions Found in Mongolia Between the Years 2018 and 2021**

### **Abstract**

The discovery of runic inscriptions in Mongolia, which started in the last quarter of the 19th century, continues uninterrupted until today. This proves that there are countless undiscovered old Turkish monuments in Mongolia. The introduction of the recently discovered runic monuments is essential for all Turkologists, including linguists, folklorists, and historians. Even a single word, a single character of the newly discovered inscriptions makes it possible to say new things about the vocabulary of the ancient Turkic language marked with runic script. In addition, these newly discovered inscriptions provide valuable contributions to historical and cultural research as well as ancient Turkic language research. As of 2022, a total of 101 locations in Mongolia had yielded the discovery of 182 runic inscriptions. In 2018, we provided an overview of 21 runic inscriptions found between 2010 and 2017 as well as specific information on 13 small-monuments, or rock inscriptions. As a continuation of this, this article will outline the research and status of 15 new monuments that were found in Mongolia between 2018 and 2021. Preliminary assessments indicate that as of 2022, roughly four runic inscriptions have been found. Since new inscriptions can still be found and registered until the end of 2022, they are not included in our analysis because the initial research and explanations have not yet been published. When examining the newly discovered monuments in the last four years, five monuments were found in 2018, four in 2020, and three each in 2019 and 2021. These monuments are all examples of rock inscriptions. Sharing information and compiling a list of words for the inscriptions stated above are the two main objectives of this article.

**Keywords:** Ancient Turkish, Runic inscription, Mongolia, newly found inscription

Moğolistan'da 2018-2021 yılları arasında keşfedilen 15 runik harfli yazıt bulunmaktadır. Bu yazıtlar buldukları aymaklara (il büyüklüğünde alan) göre sayıca sıralandığında; Bayankhongor aymakta 10; Govi-Altai aymakta 3; Bulgan ve Sükhbaatar aymaklarda ise birer adet şeklindedir. Moğolistan'da 2015 ve 2017 yılları arasında Govi-Altai aymakta 3; Töv aymakta 4 adet yazı-



tın keşfedilmiş olmasıyla bahse konu bölge, en çok runik harfli yazıt bulunan aymaklar olarak kayıtlarda yer almıştır.

Yeni keşfedilen yazıt metinleri içerik olarak oldukça zengin olmasıyla birlikte metinlerde birkaç kişi adına da rastlanmaktadır.

Tablo 1: Yeni Bulunan Yazıtlarla İlgili Detaylı Bilgiler

Bulunuş Yılı	№	Yazıtın adı	Yazıtın konumu		Kelime sayısı
			İlk bulunduğu yer	Şu anda bulunduğu yer	
2018	1	Asgat Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Asgat bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Asgat bölgesi</i>	1
	2	Deed Tsokhiot Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Deed Tsokhiot bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Deed Tsokhiot bölgesi</i>	2
	3	Dund Tsokhiot I. Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Dund Tsokhiot bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Dund Tsokhiot bölgesi</i>	2
	4	Dund Tsokhiot II. Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Dund Tsokhiot bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Dund Tsokhiot bölgesi</i>	3
	5	Hanangi-in Buuts Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Hanangiin Buuts</i>	<i>Bayankhongor aymak, Galuut sum, Tsagaan Turuut ırmağı, Hanangiin Buuts</i>	2
2019	6	Havts-gaityn Havtsal Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Shine Jinst sum, Havts-gaityn Havtsal bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Shine Jinst sum, Havts-gaityn Havtsal bölgesi</i>	3
	7	Soyo Khüren Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Ölziiit sum, Soyo Khüren bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Ölziiit sum, Sumu Başkanlığı</i>	3
	8	Zamyn Buuts Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Buutsagaan sum, Zamyn Buuts bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Buutsagaan sum, Zamyn Buuts bölgesi</i>	6



2020	9	Davirtyn Buuts II. Yazıtı	<i>Govi-Altai aymak, Taishir sum, Davirtyn Buuts bölgesi</i>	<i>Govi-Altai aymak, Taishir sum, Davirtyn Buuts bölgesi</i>	2
	10	Khöshööt Tolgoi Yazıtı	<i>Govi-Altai aymak, Biger sum, Khöshööt Tolgoi bölgesi</i>	<i>Govi-Altai aymak, Biger sum, Khöshööt Tolgoi bölgesi</i>	1
	11	Zaany Angal Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Ölziiit sum, Zaany Angal bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Ölziiit sum, Zaany Angal bölgesi</i>	2
	12	Tavan Tolgoi Yazıtı	<i>Sükhbaatar aymak, Bayandelger sum, Tavan Tolgoi bölgesi</i>	<i>Sükhbaatar aymak, Bayandelger sum, Tavan Tolgoi bölgesi</i>	7
2021	13	Dövön Yazıtı	<i>Govi-Altai aymak, Yösönbulag sum, Dövön bölgesi</i>	<i>Govi-Altai aymak, Yösönbulag sum, Dövön bölgesi</i>	1
	14	Dukhyn Buuts Yazıtı	<i>Bayankhongor aymak, Bogd sum, Dukhyn Buuts bölgesi</i>	<i>Bayankhongor aymak, Bogd sum, Dukhyn Buuts bölgesi</i>	1
	15	Khangidai Khad II. Yazıtı	<i>Bulgan aymak, Dashinchilen sum, Khangidai Khad bölgesi</i>	<i>Bulgan aymak, Dashinchilen sum, Khangidai Khad bölgesi</i>	4

## 2018 Yılında Bulunan Yazıtlar

### *Asgat Yazıtı*

2018 yılında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacıları Batbold Gonchig ve Ankhbayar Batsuuri tarafından Bayankhongor aymağa bağlı Galuut sumun Asgat bölgesinde bulunan yazıt dört karakterden oluşmaktadır. Yazıtın ilk okuması 2018 yılında Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend vd., 2019, s. 587-588; Tsend, 2022b, s. 94-95).

Tablo 2: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠠᠰᠭᠠᠲᠤ	Q̄i R i m	q̄ir̄im	Kırım

### *Deed Tsokhiot Yazıtı*

Bayankhongor aymağa bağlı Galuut sumun Tsagaan Turuut ırmağının geçit kısmında Deed Tsokhiot ve Dund Tsokhiot adında kayalık bir bölge bulunmaktadır. Beş harften oluşan yazıtı 2018 yılında Moğolistan Bilimler



Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacıları Batbold Gonchig ve Ankhbayar Batsuuri Deed Tsokhiot bölgesinde keşfetmişlerdir. Yazıt aynı yıl Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından okunup incelenmiştir (Tsend, 2022b, s. 139–140; Tsend vd., 2019, s. 588–589).

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
𐰇𐰏𐰏𐰏	Q R ğ W R	qar ğur	Kar Ğur

Tablo 3: Yazıtın Okunuşu

### ***Dund Tsokhiot I. Yazıtı***

Dund Tsokhiot bölgesinde bulunan bir satırlık runik yazıt 2018 yılında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacıları Batbold Gonchig ve Ankhbayar Batsuuri tarafından keşfedilmiştir. Yazıtın okuma ve anlamlandırılması Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend, 2022b, s. 140–141; Tsend vd., 2019, s. 589–590).

Tablo 4: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
𐰏𐰏𐰏𐰏:𐰏𐰏DD [ 1]	[p] YY ğ i : W L R T i	[apa?] yayğı olurt[t]i	[Apa?] yayğı oturttu.

### ***Dund Tsokhiot II. Yazıtı***

Dund Tsokhiot bölgesinde bulunan ikinci yazıt, 2018 yılında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacıları Batbold Gonchig ve Ankhbayar Batsuuri tarafından keşfedilmiştir. Yazıt aynı yıl Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından okunup incelenmiştir (Tsend, 2022b, s. 141; Tsend vd., 2019, s. 590).

Tablo 5: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
...𐰏𐰏D[𐰏~𐰏]𐰏𐰏𐰏𐰏	Q T B R [i~ŋ] Y W R G	qut bar [i~ŋ] yorıŋ ...	Kut varın, sefer...

### ***Hanangiin Buuts Yazıtı***

Yazıt 2018 yılında Bayankhongor aymak Galuut sum bölgesi Tsagaan Tu-ruut ırmağı havzasında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacıları Batbold Gonchig ve Ankhbayar Batsuuri tarafından keşfedilmiştir (Tsend, 2022b, s. 126; Tsend vd., 2019, s. 590).



Tablo 6: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
...l»Yᠠᠨᠢ [ᠰᠢᠯᠢᠮᠰ...]	[...in?] s i k l m s	[...in?]isi? kâlmis	[...kardeş]i? gelmiş

## 2019 Yılında Bulunan Yazıtlar

### *Havtsgaityn Havtsal Yazıtı*

Bayankhongor aймаğa bağlı Shine Jinst sumun Havtsgaityn Havtsal bölgesinde bulunan üç satırlık yazıt, 2019 yılında Moğolistan Milli Müzesi araştırmacısı Sodnomjamts Damchaabadgar tarafından keşfedilip ilk okuma ve anlamlandırılması da yayımlanmıştır (Tsend, 2020b, s. 122; Tsend, Zagd, vd., 2019, s. 402–403). Söz konusu yazıtın okuma anlamlandırılmasıyla ilgili en son yayın da Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend, 2022b, s. 124–125).

Tablo 7: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠬᠠᠷᠯᠢᠭ	Q R L G	qarlıḡ	a. Karlık Çur aşıp
ᠴᠢᠷ	č W R	çur	indi.
ᠠᠰᠢᠨᠲᠢ	š n t i	a. ašinti (~aša änti)	b. Karlık Çur esen
		b. äsänti (~äšänti)	oturdu.

### *Soyo Khüren Yazıtı*

Bayankhongor aймаğa bağlı Ölziiit sum Soyo Khüren bölgesinde sekiz harften oluşan bir satırlık bu yazıt, 2019 yılında Moğolistan Milli Müzesi araştırmacısı Sodnomjamts Damchaabadgar tarafından keşfedilmiş, yazıtın ilk okuma anlamlandırılması da yayımlanmıştır (Tsend, 2020b, s. 116; Tsend, Zagd, vd., 2019, s. 401–402). Yazıtın uzunluğu 40 cm, harf yüksekliği 7-10 cm'dir. Yazıtın baş kısmında iki tane damga bulunmaktadır: ᠮ ᠴ. Söz konusu yazıtla ilgili son okuma ve anlamlandırma Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend, 2022b, s. 122–123).

Tablo 8: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠰᠢᠷᠲᠠᠭ ᠰᠠᠳᠢᠬᠤ	š R T Q k ü n m	ašartaq (~ašırtaq) könim	Zeki ve sadık dostum

### *Zamyn Buuts Yazıtı*

Bayankhongor aймаğa bağlı Buutsagaan sumun merkezinden doğuya doğru 9 km'lik mesafede Zamyn Buuts adında küçük bir kayalık bulunmakta-



dır. Söz konusu kayalıkta Uygur Kağanlığı dönemine ait olabilecek bir satırlık runik yazıt hakkedilmiştir. Yazıt 2019 yılında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacısı Dr. Tserendagva Yadmaa ve meslektaşları tarafından keşfedilmiştir (Yadmaa ve Sarantuya, 2019, s. 254). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Munkhtulga Rinchinkhorol'un okuması şöyledir:

ᠠᠳᠢᠵᠢᠨ ᠠᠳᠢᠵᠢᠨ ᠠᠳᠢᠵᠢᠨ ᠠᠳᠢᠵᠢᠨ ᠠᠳᠢᠵᠢᠨ ~ ädiz ar yortı ädiz (ar) at äki yortı ~  
 Literal translation: The Ädiz man/men passed. The Ädiz man/men and horse/horses passed twice. Dynamic equivalence translation: The Ädiz troops went passing by here. The Ädiz troops and horses went twice passing by here. (Rinchinkhorol, 2020, s. 366–372).

Bu incelemenin yayımlanmasından sonra Prof. Dr. Battulga bizzat yazıt üzerinde araştırma yaparak metni bir kez daha yayımlamıştır (Tsend, 2020b, s. 118, 2020a, 2022b, s. 117–119).

Tablo 9a: Yazıtın Okunuşu (Tsend, 2022b, ss. 117-119)

Yazıt Metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠬᠡᠰᠢᠨᠠᠳᠢᠵᠢᠨᠠᠳᠢᠵᠢᠨᠠᠳᠢᠵᠢᠨᠠᠳᠢᠵᠢᠨ	d z ᠒ : Y W R T i : d z T ᠒ k i : Y W R T i	ädizi᠒ yortı ädiz atı᠒ äki yortı	Ediz'inin geçti. Ediz'inkiler iki defa geçti.

Yazıtla ilgili okuma ve anlamlandırma yapılan bir çalışma da Prof. Dr. Şaban Doğan'a aittir (Doğan, 2021).

Tablo 9b: Yazıtın Okunuşu (Doğan, 2021, s. 100)

Tamir Edilmiş Metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠬᠡᠰᠢᠨᠠᠳᠢᠵᠢᠨᠠᠳᠢᠵᠢᠨᠠᠳᠢᠵᠢᠨᠠᠳᠢᠵᠢᠨ	d <sup>2</sup> z᠒ : y <sup>1</sup> W r t <sup>1</sup> Y- d <sup>2</sup> z t <sup>1</sup> ᠒k <sup>2</sup> Y:y <sup>1</sup> W r t <sup>1</sup> Y	(e)d(i)z(i)᠒ : yurtı (e) d(i)z (a)t(i)᠒ (e)ki : yurtı	Edizlerin konaklama/ kamp yeri. Ediz atla- rının ikinci konakla- ma/kamp yeri.

## 2020 Yılında Bulunan Yazıtlar

### *Davirtyn Buuts II Yazıtı*

Davirtyn Buuts I Yazıtı 2016 yılında Govi-Altai aймаğa bağlı Taishir sumda yer alan Berkh Dağı'ndaki Davirt adlı kışlak yerinde B. Bayar tarafından bulunmuştur. Bu yazıt Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından okunup bilim dünyasına sunulmuştur (Tsend, 2016; 2017, s. 94, 111). Bir satırlık bu yazıt toplam 20 harf ve 2 kelime ayırma işaretinden ibarettir.

Saha araştırması ekibimiz tarafından 20 Haziran 2020 tarihinde aynı bölgede bir yazıt daha keşfedilmiştir. Yazıt Davirtyn Buuts I yazıtının bulunduğu kayanın doğu tarafındaki başka bir kaya üzerine yazılmıştır. Toplam altı



harften ibaret bir satırlık yazıtla ilgili ilk bilimsel çalışma 2021 yılında araştırmacıların istifadesine sunulmuştur (Badam vd., 2021, s. 16–17, 2022, s. 15; Tsend, 2022a, s. 119). Yazıtın uzunluğu 19,5 cm olup harflerin yüksekliği 3 – 5 cm'dir.

Tablo 10: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠠᠯᠤᠯᠤᠰ	W L G Q Y a	uluy qaya	Ulu kaya

### *Khöshöot Tolgoi Yazıtı*

Moğolistan'da Govi-Altai aймаğa bağlı Biger sumdan batıya doğru 20 km'lik mesafede Khöshöot Tolgoi bölgesinde bulunan yazıt beş harften oluşmaktadır. Yazıt 2020 yılında Moğolistan Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü araştırmacılarından Batbold Natsag, Amgalantögs Tsend ve Aldarmönkh Pürev tarafından bulunmuştur (Natsag vd., 2020). Yazıtın ilk okuma ve anlamlandırılması Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend, 2020b, s. 188; Tsend, Natsag, vd., 2020).

Tablo 11: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠲᠤᠩᠭᠠᠷ	T W ᠩ R č	tunrač (~tonrač)	Tungraç ~Tongraç

Yazıtı ilk okuyanlar yazıt metninin bir kişi adı olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtse de kavim adı (Tongra) olabileceği fikrini ileri sürenler de vardır (Badam vd., 2021, s. 17, 2022, s. 16; Tsend, 2022a, s. 122–125).

### *Zaany Angal Yazıtı*

2020 yılında Bayankhongor aймаğa bağlı Ölziit sumdan güneydoğuya doğru 60 km'lik Zaany Angal bölgesinde Moğolistan Devlet Üniversitesi Antropoloji ve Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Batsaikhan Zagd ve Moğolistan Milli Müzesi araştırmacısı Sodnomjamts Damchaabadgar tarafından bulunmuştur. Yazıtın ilk okuma ve anlamlandırılması Prof. Dr. Battulga Tsend tarafından yapılmıştır (Tsend, 2020b, s. 137, 2021, 2022b, s. 116–117; Tsend, Zagd, vd., 2020).

Tablo 12: Yazıtın Okunuşu

Yazıt metni	Harf çevirimi	Yazı çevirimi	Tercümesi
ᠠᠷᠢᠨᠢ	r ᠩ s ü s	äriᠨ (~iriᠨ) süsi	Takip et, askeri

### *Tavan Tolgoi Yazıtı*

Sükhbaatar aймаğa bağlı Bayandelger sumdan batıya doğru 22 km'lik mesafede Tavan Tolgoi bölgesinde 2020 yılında Ya. Batjargal, N. Dulamjav









Birinci yazıtın bulunuşundan 95 yıl sonra aynı kayalıkta ikinci bir yazıt bulunması bölgede daha kapsamlı bir araştırma yapılması gerektiğini göstermektedir.

### Yeni Bulunan Yazıtların Söz Varlığı

Son dört yılda bulunan tüm runik harfli yazıtların söz varlığını oluşturan kelime listesi aşağıda verilmiştir.

a	↓	<i>ayraç işareti</i>	<i>Tav.T.; Tav.T.; Tav.T.;</i>
anča	↓>	öyle	<i>Dukh.Buuts</i>
apa	↑	Apa	<i>Du.Tsokh.I.</i>
ay	∅	Ay	<i>Tav.T.</i>
ay-	∅	söyle-	<i>Dukh.Buuts</i>
ayas	∅	Berrak	<i>Dukh.Buuts</i>
aş-	∧	aş-	
aša änti (~äsänti)	↑↑∧	aşıp indi	<i>Havts. Hav.3.</i>
aşartaq (~aşirtaq)	↑↑↑↑	Zeki ve sadık	<i>Soyo.H.</i>
at	∧	Ad	
atij	↑∧	Adı	<i>Zam.B.</i>
ädiz	↑×	Ediz	
ädiz	↑×	Ediz'inkiler	<i>Zam.B.</i>
ädizij	↑↑×	Ediz'inin	<i>Zam.B.</i>
äki	↑↑	İki	<i>Zam.B.</i>
än-	↑	in-	
aša änti (~äsänti)	↑↑∧	aşıp indi	<i>Havts. Hav.3.</i>
är-	↑	takip et-, var-	
ärij	↑↑	takip et	<i>Zaan.A.</i>
äsän-	↑∧	esen otur-	
äsänti (~aša änti)	↑↑∧	esen oturdu	<i>Havts. Hav.3.</i>
bar-	↑∅	var-	
barij	↑↑∅	varın	<i>Du.Tsokh.II.</i>
bay	∅∅	zengin	<i>Dukh.Buuts</i>
bilge	↑↑↑↑	bilge	<i>Dukh.Buuts</i>
biti-	-↑	yaz-	
bitidim	↑↑↑	yazdım	<i>Hang.H.II.</i>
çur	↑↑	Çur	
qar çur	↑↑↑↑	Kar Çur	<i>De.Tsokh.</i>



qarlıy čur	𐰣𐰆𐰠𐰢𐰣𐰣	Karlık Çur	<i>Havts. Hav.1-2.</i>
ini	𐰆𐰣	Kardeş	
inisi	𐰆𐰣𐰣	kardeşi	<i>Han.B.</i>
ir-	𐰣	takip et-, var-	
iriñ (~äriñ)	𐰣𐰣	takip et	<i>Zaan.A.</i>
irkin	𐰆𐰣𐰣𐰣	İrkin	<i>Tav.T.</i>
käl-	𐰣𐰣	gel-	
kälip	𐰣𐰣𐰣	gelip	<i>Hang.H.II.</i>
kälmis	𐰣𐰣𐰣𐰣	gelmiş	<i>Han.B.</i>
kön	𐰆𐰣𐰣	Dost	
könim	𐰆𐰣𐰣𐰣	dostum	<i>Soyo.H.</i>
olur-	𐰣𐰣𐰣	otur-	
olurttı	𐰣𐰣𐰣𐰣	oturttu	<i>Du.Tsokh.I.</i>
olurtım	𐰆𐰣𐰣𐰣𐰣	oturdum	<i>Tav.T.; Tav.T.;</i>
orun	𐰣𐰣𐰣	Orun	<i>Tav.T.</i>
qar	𐰣𐰣	Kar	
qar čur	𐰣𐰆𐰠𐰢𐰣𐰣	Kar Çur	<i>De.Tsokh.</i>
qarlıy	𐰣𐰣𐰣𐰣	Karlık	
qarlıy čur	𐰣𐰆𐰠𐰢𐰣𐰣	Karlık Çur	<i>Havts. Hav.1-2.</i>
qaya	𐰣𐰣𐰣	Kaya	<i>Davirt.II.</i>
qayaqa	𐰣𐰣𐰣𐰣	kayaya	<i>Hang.H.II.</i>
qır	𐰣𐰣	Kır	
qırım	𐰆𐰣𐰣𐰣	Kırım	<i>Asg.</i>
qut	𐰆𐰣𐰣	Kut	<i>Du.Tsokh.II.</i>
sü	𐰣𐰣	Asker	
süsi	𐰣𐰣𐰣	askeri	<i>Zaan.A.</i>
taš	𐰣𐰣	taş	<i>Döv.</i>
tayla	𐰣𐰣𐰣𐰣	güzel, kibar	<i>Dukh.Buuts</i>
tonrač (~tuñrač)	𐰣𐰣𐰣𐰣𐰣	Tongraç	<i>Höş.T.</i>
tört	𐰣𐰣𐰣𐰣	Dört	
törtinč	𐰆𐰣𐰣𐰣𐰣	dördüncü	<i>Tav.T.</i>
tuñrač (~tonrač)	𐰣𐰣𐰣𐰣𐰣	Tungraç	<i>Höş.T.</i>
uluγ	𐰣𐰣𐰣	Ulu	<i>Davirt.II.</i>
yalım	𐰆𐰣𐰣	yassı	<i>Hang.H.II.</i>
yayčï	𐰣𐰣𐰣𐰣	yaycı	<i>Du.Tsokh.I.</i>

yegän	ᠶᠡᠭᠡᠨ	Yegen	<i>Tav.T.</i>
yorıy	ᠶᠣᠷᠢᠶ	sefer	<i>Du.Tsokh.II.</i>
yor- (~yurt)	ᠶᠣᠷ	geç-, git-	
yortü	ᠶᠣᠷᠲᠦ	geçti	<i>Zam.B.; Zam.B</i>
yurt (~yor)	ᠶᠣᠷᠲ	konaklama/kamp yeri	
yurtü	ᠶᠣᠷᠲᠦ	konaklama/kamp yeri	<i>Zam.B.; Zam.B</i>

## Sonuç

Çalışma kapsamında söz konusu 15 yazıtla ilgili bilgiler verilmiş, ayrıca söz varlığı listesi oluşturulmuştur. Bahse konu listedeki kelimeler, yazıtları en son yorumlayan araştırmacıların eserlerine dayanılarak hazırlanmıştır. Sayıları her geçen gün artan runik harfli yazıtlarla ilgili dil bilgisel, tarihî ve kültürel çalışmaların ve detaylı araştırmaların sayılarının artması önemlidir. Son zamanlarda Moğolistan ile Türkiye arasındaki bilimsel iş birliklerinin gelişmesine koşut olarak yazıtları araştıran bilim insanlarının bu coğrafyayı ziyaret etmeleri, yazıtları bizzat yerinde incelemeleri ve özellikle yazıt belgelendirilmesi için önemli olan güneş ışığının tüm açılarından yararlanarak yazıt incelemeleri yapmaları mümkün olmuş; tüm bu gelişmeler, ilgili araştırmacılar için önemli bir fırsat olan bu olanaklar çerçevesinde keşif ve yayınların yolunun açılmasını sağlamıştır. Türkiye ile Moğolistan arasındaki akademik iş birliklerinin gelişmesi yazıtlarla ilgili yeni çalışmalara zemin hazırlayacaktır.

**Etik Komite Onayı:** Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

**Mali Destek:** Bu araştırma, Moğolistan Devlet Üniversitesi tarafından P2022-4373 numaralı proje anlaşması kapsamında desteklenmiştir.

**Çıkar Çatışması:** Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

**Ethical Committee Approval:** Ethical committee approval is not required for this research.

**Funding:** This research has been funded under project agreement number P2022-4373 by the National University of Mongolia.

**Conflicts of Interest:** The author declare no conflicts of interest in this study.



## Kısaltmalar

Asg.	Asgat Yazıtı
Davirt.II.	Davirtyn Buuts II. Yazıtı
De.Tsokh.	Deed Tsokhiot Yazıtı
Döv.	Dövön Yazıtı
Du.Tsokh.I.	Dund Tsokhiot I. Yazıtı
Du.Tsokh.II.	Dund Tsokhiot II. Yazıtı
Dukh.Buuts	Dukhyn Buuts Yazıtı
Han.B.	Hanangiin Buuts Yazıtı
Hang.H.II.	Khangidai Khad II. Yazıtı
Havts. Hav.1-2.	Havtsgaityn Havtsal Yazıtının 1-2. satır
Havts. Hav.3.	Havtsgaityn Havtsal Yazıtının 3. satır
Höş.T.	Khöshööt Tolgoi Yazıtı
Soyo.H.	Soyo Khüren Yazıtı
Tav.T.	Tavan Tolgoi Yazıtı
Zaan.A.	Zaany Angal Yazıtı
Zam.B.	Zamyn Buuts Yazıtı

## Kaynakça

- Badam, A., Namsrai, G. ve Batjav, B. (2021). Govi-Altay aймаğındaki runik yazıtlar ve tamgalar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 72, 7-32. <https://doi.org/10.32925/tday.2021.60>
- Badam, A., Namsrai, G. ve Batjav, B. (2022). Runic inscriptions and tamgas in Govi-Altai province, Mongolia. *Asian Studies in Mongolia*, 1, 11-27.
- Bukhat, B. (1968). Khangidain khadny türeg bichees. *Shinjelekh Ukhaany Akadyemiin Medee*, 4, 96-97.
- Byamba, R. (1968). *Les dessins pictographiques et les inscriptions sur les rochers et sur les steles en Mongolie* (C 1). Institut de Linguistique et de Littérature de l'Académie des Sciences de la République Populaire de Mongolie.
- Doğan, Ş. (2021). Batı Moğolistan'daki Ulaan Tsokhiotün övöljöö yazıtı ile Uvs ve Khovd illeri sınırlarındaki bazı kaya resimleri ve tamgalar üzerine. *Journal of Turkish Studies, Special Edition Vol. 1*, 97-112.
- Doğan, Ş. ve Yundenbat, B. (2023). Dukhyn Buuts yazıtı üzerine. L. Karahan ve H. Yıldız (Ed.), *Doğumunun 80. yılında Ahmet Bican Ercilasun armağanı* içinde (s. 379-387).
- Enkhmaa, A., Battulga, N.-E., Zorigtbaatar, M., Batsaikhan, S., Erdembileg, S., Battulga, K., Pürevsüren, S., Törbat, B. ve Dashdondov, E. (2021). *Kheeriin*



- dadlaga, sudalgaany ajliin tailan*. Moğolistan Devlet Üniversitesi, Türkoloji ABD.
- Gonchig, B., Tsend, B., Batsuuri, A. ve Sosorbaram, K. (2022). Dövöngiin uygur, runi bicheest khöshöö. *Turkic & Uighur Studies*, III(2), 44-46.
- Grigoroviç, K. S. (1978). Naskalniye runiçeskiye nadpisi Mongolii I. Tes, Gurvaljin-ula, Khangyta-khat, Khentey. *Tyurkologičeskii sbornik 1975* içinde (s. 151-158).
- Grigoroviç, K. S. (2006). *Pamyatniki dryevnyetyurkskoy pisimennosti i etnokulturnaya istoriya tsyentralinoy Azii*.
- Luvсандорж, B. (1990). *BNMAU-yn nutag dakhi khadny bichees*.
- Natsag, B., Tsend, A. ve Pürev, A. (2020). “Govi-Altai aimgiin arhyeologiin dursgaluud” kheeriin sudalgaany ajlyn tailan. Institute of Archaeology, Mongolian Academy of Sciences.
- Ochir, N. (1966). Arvan ödriin shinjilgeenii ayalal. *Shinjelek Ukhaan Amidral*, 5, 38-41.
- Rinchinkhorol, M. (2020). A Newly-Found Uighur Period Runic Inscription. *The 6th International Conference on Asian Studies (ICAS2020) Vol. VI* içinde (s. 366-372).
- Rinchinkhorol, M. (2022). Doğu Moğolistan’da yeni bulunan Uygur dönemi bir “Yol Yazıtı”. *Uluslararası geçmişten geleceğe ipekyolu sempozyumu* içinde (s. 583-589).
- Rinchinkhorol, M., Dashzeveg, A. ve Ganbold, B. (2022). Tavan Tolgoin bichees. *Nüüdelchdiin Öv Sudlal*, XXIII(3), 35-53.
- Tsend, B. (2006). Khangidain khadny bicheesiig dahin nyagtlakh ni. *Acta Historica*, VII(2), s. 10-15.
- Tsend, B. (2016). Taishirynd Davirtynd Buutsny bichees. *Acta Historica*, XVII(1), 5-10.
- Tsend, B. (2017). *Runi bichgiin shine survalj: Khirgisi’n ovoony gerelt höshöönii bicheesiin sudalгаа* içinde (s. 91-121).
- Tsend, B. (2020a). Ediz (Ädiz)-d kholbogdoh runi bichgiin khoyor dursgal. *Altica*, XVI, 63-69.
- Tsend, B. (2020b). *The small monuments of Mongolian runic inscription*. Institute of Archaeology, Mongolian Academy of Sciences.
- Tsend, B. (2021). Mongol nutgaas 2020 ond shineer ilrüülsen runi bichgiin khoyor dursgal. *The 7th International Conference on Asian Studies (ICAS2021) Vol. VII* içinde (s. 32-37).
- Tsend, B. (2022a). *Mongolyn runi bichgiin dursgalyn shine sudalгаа: Mongolyn baruun büs nutag dakhi runi bichgiin dursgal* içinde (C I).
- Tsend, B. (2022b). *Mongolyn runi bichgiin dursgalyn shine sudalгаа: Mongolyn töv, umard büs nutag dakhi runi bichgiin dursgal* içinde (C II).



- Tsend, B., Batsuuri, A., Cao, J., Gonchig, B., Song, G., Tsend, A., Cao, P., Tsendorj, B., Cai, X. ve Li, C. (2019). Tsagaan Turuut godyn sav nutag dakhi ertnii bichgiin dursgaluud (Uridchilsan sudalгаа). *The 5th International Conference on Asian Studies Vol. V* içinde s. 586-591.
- Tsend, B., Natsag, B., Tsend, A. ve Pürev, A. (2020). Khöshööt Tolgoın bichees. *Journal of the Archaeology, History and Ethnography*, 16(15), 96-103.
- Tsend, B. ve Valentinoviç, K. İ. (2009). O pominalinoy nadpisi na skalye v Khangidaye (Tsyentralinaya Mongoliya). *Tyurkologichyestiy Sbornik 2007-2008* içinde (s. 5-13).
- Tsend, B., Yadmaa, Ts. ve Sarantuya, D. (2021). Dukhyn Buutsyn Bicheesiyn Sudalгаа.
- Tsend, B., Zagd, B. ve Damchaabadgar, S. (2019). Shineer ilrüülsen runi bichgiyn khoyor dursgal. *Mongolyn Arkhyeologi-2019* içinde (s. 400-404).
- Tsend, B., Zagd, B. ve Damchaabadgar, S. (2020). Zaany Angalyn bichees. *Nüüdelchdiyn Öv Sudlal, XXI-II(9)*, 95-97.
- Yadmaa, T. ve Sarantuya, D. (2019). ‘Nen ertnii hünii ul möriig Altai Tavan Bogdoos khaikh tsogts sudalгаа’ suuri sudalgaany töслиin 2019 ony khaiguul sudalgaanı uridchilsan ür dün. *Mongolyn Arkhyeologi-2019* içinde (s. 251-256).
- Yadmaa, T. ve Sarantuya, D. (2021). Hangai goviin zaagaas shineer ilrüülsen dursgaluud: Dukhyn Buuts, Bürden Tsokhiogiin khadny zurag, tamga temdeg, bichees. *Mongolyn Arkhyeologi-2021* içinde (s. 138-143).



## Extended Summary

The first deciphering of the ancient Turkic runic script, which was previously referred to as “mysterious and inexplicable” by the Danish researcher V. Thomsen, took place 130 years ago this year. In Mongolia, new monuments have been found continuously for the past 20 years, and as of now, 182 runic monuments have been documented in 101 locations.

However, in 2010, three monuments known as Dongoi Shiree monuments were discovered in Tuvshinshiree soum of Sükhbaatar province, and once again, classic runic writing was discovered in Mongolia. This was after reading and studying the inscriptions of the so-called classic monuments such as Kultigin, Bilge Khagan, and Tunyukuk. It demonstrated the ability to find the relic. The discovery of the upper part of the monument to Ilterish Kutlug Khagan in 2022 stunned everyone once more.

These demonstrate that there are still classical and small runic monuments to be found on Mongolian land. In other words, it serves as evidence of the widespread acceptance of this writing system during the ancient Turkic and Uighur periods.

We gave a summary of 21 runic inscriptions discovered between 2010 and 2017 in addition to detailed information on 13 small monuments, or rock inscriptions, in 2018. In keeping with that, this article will describe the investigation and present condition of 15 new monuments discovered in Mongolia between 2018 and 2021. According to early estimates, as of 2022, about four runic inscriptions have been discovered. As the survey is still ongoing, new runic inscriptions found in 2022 and 2023 are not yet included in the study.

Five monuments have been discovered in the past four years: four in 2020, three in each of 2019 and 2021, and five in 2018. They are all carved onto rocks. Information interchange and word lists for the inscriptions stated above are this article’s two main objectives.

In addition, if these monuments are classified according to the province where they were discovered and registered, 10 monuments were found in Bayankhongor province, 3 in Govi-Altai province, and 1 each in Bulgan and Sükhbaatar provinces. Thus, the largest number of runic relics were discovered in the territory of Bayankhongor province, which seems to be related to the fact that a lot of historical and archeological research projects have been carried out in the province in recent years. Therefore, conducting research focused on any region will allow more written monuments of historical value to be discovered, recorded, documented, and studied. In 2023, our research team plans to conduct a survey of runic monuments in the Eastern and Southern regions, and there is a high probability that new monuments will be found in these regions.

In this study, details on the fifteen inscriptions were provided, and a word list was created. Based on the results of the most recent studies, the word list for the inscriptions was created. The quantity of grammatical, historical, and cultural studies, as well as in-depth research on runic inscriptions, that continues to increase continuously, needs to be expanded.



Researchers studying the inscriptions have recently had the opportunity to visit these places, touch the inscriptions, and conduct textological studies by taking use of all angles of sunlight, concurrently with the growth of scientific cooperation between Mongolia and Türkiye. These possibilities, which are fantastic for curious researchers, also paved the path for research to be discovered and published. New inscription studies will be made possible by Türkiye and Mongolia's growing academic partnership.

Among the 15 monuments included in the study, the largest in size is the Tavan Tolgoi Inscription. It consists of 29 letters found by Ya.Batjargal, N. Dulamjav, and B. Buyanbat in 2020 in the Tavan Tolgoi region, 22 km from Bayandelger, Sükhbaatar province. The first decoding and interpretation of the inscription was made by Munkhtulga Rinchinkhorol and published in November 2022. The presence of a snake seal and its derivatives, as well as twenty seals from other seals all around it, indicates that this inscription is a complex monument.

The inscriptions found in 2022 that have not yet been included in this study are noteworthy since they are relatively rich in terms of size and content and are probably going to grow in number. For instance, when the upper portion of the inscription of Ilterish Kutlug Khagan was found in July 2022, the scholars judged that it was impossible to estimate the relic's value. However, the seal connected to Dukhiin Buuts' second inscription is quite intriguing, so it is important to take the two inscriptions into consideration in connection with their relationship. Also, it is currently clear that the written monument of Uvs province is dedicated to Chur, but it is still waiting for further detailed research to be done.

